

DEZGUSTUL - DE LA O EMOTIE ORALA LA O EMOTIE MORALA

Radu Vrasti, MD, PhD¹

“Omul este un animal suspendat intr-o plasa de semificatii pe care el insusi si-o tese si aceasta plasa este cultura”

Clifford Geertz (1973)

Acest eseu incerca sa discute daca dezgustul moral are aceiasi origine ca si dezgustul gustativ si sa puna o punte intre morala, definita atat ca intuitie si senzitivitate cat si ca proces rational si actiune sociala si emotii, in special asa-zisele emotii morale.

De obicei morala este definita in termini de justitie, bunastare si drepturi iar violarea drepturilor si injustitia sunt determinante pentru conceptual de morala. De-alungul anilor comportamentul moral al omului a fost atribuit proceselor mediate logic si verbal, in mod obisnuit definite ca rationamente si judecati. Asimilarea regulilor bazate pe pedeapsa si premiere si luare in considerare a intentiilor, credintelor, sentimentelor si dorintelor altora sunt exemple ale moralitatii umane. Unele din aceste reguli sunt universale, adica independente de regulile ce guverneaza societatea, iar altele raman la nivelul alegerilor umane subiective. Rest (1994, citat de Velez Garcia si Ostrosky-Solis, 2006) furnizeaza un cadru conceptual de intelegere a comportamentului moral si contureaza un model cu patru componente: senzitivitatea morala, judecata morala, deciziile morale si actiunea morala. Senzitivitatea morala este identificarea unei situatii in care morala este necesara pentru aprecierea unei actiuni care are consecinte asupra altora. Judecata morala este despre ceea ce trebuie sa faci in timp ce decizia morala implica luarea in considerare a alternativelor si evaluarea pro si contra a consecintelor posibile asupra altora. In final, actiunea morala include vointa si abilitatea de a implementa astfel de decizii. Pentru a avea un comportament moral este necesara o buna performanta in toate aceste patru componente. Senzitivitatea morala si judecata morala au fost plasate in inima evolutiei umanitatii pentru ca au contribuit la selectarea variantelor adaptative de-a lungul generatiilor si au condus implicit la supravietuie.

¹ Huron-Perth Healthcare Alliance, Stratford General Hospital, Special Services Unit, Crisis Intervention Program, Canada; pentru corespondenta: radu_vrasti@hotmail.com sau www.vrasti.org

Rolul emotiilor si in particular a emotiilor morale si a proceselor intuitive in deciziile umane a capatat o importanta din ce in ce mai mare. Aceasta schimbare este rezultatul lucrarilor de neuropsihologie si psihobiologie ale lui Damasio (1994), Rozin si colab (1999) si Haidt (2001). Dupa Haidt (2003), emotiile morale difera de emotiile de baza (tristetea, bucuria, mania, frica, surpriza, dezgustul) prin aceea ca ele sunt intrinsec legate de bunastarea individului. In acest mod, emotiile morale apar cand individul interactioneaza cu altii si sunt percepute, ca violari morale. S-a sugerat ca ele apar rapid si automat, in afara efortului de judecata deductiva si ca exista si o evaluare cognitive inconstienta a evenimentelor interpersonale. Haidt mentioneaza ca in timp ce emotiile de baza izvorasc din idei, imaginatie, amintiri sau perceptii cu relevanta imediata pentru individ, emotiile morale sunt complexe si sunt legate de interesele sau bunastarea atat a societatii cat si a individului. Mai mult, emotiile morale sunt evocate in circumstante care merg dincolo de sfera selfului. Ele sunt foarte importante pentru promovarea coeziunii in grup.

Vinovatia, garitudinea si compasiunea sunt exemple de emotii morale prosociale. Cu toate acestea, emotiile morale precum indignarea, dispretul si xenophobia pot la fel sa promoveze reorganizarea sociala. Haidt (2003) spune ca comportamentul moral este initiat de dispozitii implicite, spontane si ca emotiile morale opereaza automat si inconstient. El mentioneaza patru subtipuri de emotii morale: i) emotiile privind pe altii: de ex. dispretul, mania, neplacerea; ii) emotiile auto-constiente: de ex. rusinea, vina, jena; iii) emotiile legate de suferinta altora: de ex. empatia si iv) emotiile legate de aprecierea altora: de ex. gratitudinea, frica, veneratia.

Spre deosebire de cazul celorlalte emotii de baza, studiul dezgustului a inceput relative recent. Dezgustul face parte din viata noastra de toate zilele si acest cuvint a aparut ma intai in limba franceza in sec. XVI impreuna cu notiunea de "bun gust", iar mai tarziu in limba engleza si a capatat diferite acceptiuni ca repuslie, repugnitie, antipatie, aversiune, detestare, greata, revolta, scandalizare, oripilare, oroare, etc. Darwind definea in 1872 dezgustul ca: "*ceva revoltator, in mod special in relatie cu senzatiile gustative, perceputa sau imaginata si in mod secundar cu orice altceva care genereaza o astfel de senzatie prin intermediul mirosului, pipaitului sau chiar vazului*" (cit de Tybur si colab. 2009).

Cu doar doua decenii in urma Rozin si Fallon (1987) aratau ca dezgustul este o emotie de baza legata de alimentatie, emotie care este specifica omului si in anumita masura

si altor mamifere si exprima repulsia fata de alimentele daunatoare. Primordial, dezgustul a aparut ca o reactie fata de gustul amar, gust asociat cel mai adesea cu toxine sau alimente necomestibile. Rolul acestei reactii este prevenirea contaminarii cu substante daunatoare organismului. Cabanac (1992) arata ca o parte importanta din comportamentul mamiferelor superioare si a omului este ghidata de principiul general ca tot ce provoaca sentimente pozitive promoveaza supravietuirea in timp ce ceea ce provoaca sentimente negative tinde sa diminueze supravietuirea. Cu toate acestea, dezgustul este o emotie negativa, de rejectie si repulsie, bazata pe un mecanism genético-ambiental, parte mostenit, parte invatat, care ajuta la supravietuire in multe ipostaze.

Pentru Rozin (1999) impulsul alimentar si dezgustul, ca si gardian a ceea ce se ingera, sunt mai importante decat impulsul sexual luat de Freud ca element care determina conflictul dintre societate si biologia individuala si asta pentru ca *“nevoia de alimentatie este mai frecventa, mai persuasiva si chiar mai importanta in viata de toate zilele si in evolutia oamenilor...alimentatia a condus la o transformare culturala mult mai elaborata a relatiei noastre cu lumea decat in cazul sexului”*. Pentru Miller (1997) lipsa conotatiei gustative a cuvântului dezgust in limba germana l-a facut pe Freud sa se focalizeze pe alte modalitati senzoriale si sa absolutizeze rolul impulsului sexual in dirijarea comportamentului uman.

Mancarea nu numai ca este fundamentala pentru om dar a devenit de-a lungul evolutiei o sursa de placere, de teama si un mod de relationare cu altii si cu divinitatea; mancatul a devenit pentru om un act incarcat de afect. Procurarea mancarii, selectarea ei, acceptarea sau rejetarea unui anumit nivel de nocivitate a reprezentat cu siguranta una din fortele evolutiei umane. A impartasi mancarea cu altii este un mod fundamental de a exprima, stabili si mentine o relatie cu altii, iar a o prepara in anume fel devine un mod de a prezerva o anume puritate corporala si morala. Toate acestea l-au facut pe Leon Kass (1994) sa afirme: *“mancand noi nu numai ca hranim corpul dar hranim si sufletul”*. Iata de ce dezgustul, ca reactie primara fata de alimentele neadecvate, devine prin procesul de preadaptare o reactie fata de lucrurile neadecvate in general, fie ele reale sau imaginare, Si aceasta atat fata de lucrurile care se adreseaza corpului cat si fata de cele care se adreseaza sufletului. Mancarea devine o entitate morala, o preocupare morala in unele culturi, un mod de pastrare a puritatii si de contact cu divinitatea. Hindușii descriu mancarea ca o entitate *“biomorala”* (Appadurai, 1981, citat de Rozin, 1999).

Incorporarea alimentelor incepe doar intr-un singur loc, in gura. Aici este locul in care omul ia decizia incorporarii, adica sa inghita mancarea sau sa o scuibe. Aici se naste dezgustul visceral sau nuclear, emotia care conduce la repulsie, la rejectie si la expresia faciala caracteristica ei. Aceasta expresie a dezgustului este caracteristica numai mamiferelor superioare si omului si exprima raspunsul acestora fata de gustul rau, semn al incompatibilitatii alimentelor. Ea este identica in toate culturile: increstirea fruntii, inchisul ochilor, contractia pupilelor, miscarea narilor, retragerea buzelor si contractia coltului buzelor. La aceastase adauga si o reactie generala a tractului digestiv, de la faringe la stomac, ducand la scuipat, greata si/sau voma.

Spre deosebire de animale, care cauta instinctiv doar un singur set de alimente, omul este prizonierul "*dilemei omnivorelor*" in sensul ca el doreste sa diversifice sursele de mancare dar strategia lui este sa le cercetaze si sa le guste cu precautie, ca in final sa invete ce vrea sa manance, refuzand sa manance ceea ce nu a mai mancat pana atunci ("*neofobicii*"); exista si indivizi care sunt interesati de o noua varietate sau sursa de alimente ("*neofilicii*"). Astfel se poate spune ca dezgustul este gardianul gurii.

Dezgustul, ca si alte emotii, de exemplu frica, este o emotie invatata. Copiii incep sa o dezvolte de la 3-4 ani si pana la 8 ani ei arata o abilitate mai mica de a experimanta dezgust, spre deosebire de frica care se dezvolta mult mai repede pe parcursul dezvoltarii, Aceasta duce la credinta ca influentele sociale in dezvoltarea dezgustului sunt mai puternice decat cele evolutioniste (Olatunji si Sawchuk, 2005).

Pe parcursul evolutiei, dezgustul a inceput sa se plaseze si in afara gurii si poate sa apara ca o reactie de repulsie fata de posibilitatea contaminarii cu un aliment sau obiect, in masura in care acest aliment/obiect a fost contaminat/impurificat prin atingerea de un alt lucru definit ca inacceptabil. De aici precautia de a atinge sau baga in gura anumite alimente pe baza a ceea ce a fost sau a ceea ce a atins acest aliment. Astfel se vede ca nu numai proprietatile gustative ale obiectului determina dezgustul dar si alte aspecte conexe precum originea, modul de obtinere sau producere, manipularea si alte aspecte ideationale. Aici este vorba de o componenta ideationala si interpretativa a dezgustului ceea ce implica credinta legate de amenintare si contaminare. Ea este stimulata de mirosuri, gusturi, sunete, zgomote, scene, la fel ca si aniticipare sau memoria unor experiente anterioare. In felul acesta dezgustul tradeaza si frica de contagiune, frica individului de a lua proprietatile altui corp cu

care ar putea veni în contact. Aceasta contaminare este centrata mai ales pe evitarea contactului cu alte animale, cu alți oameni sau cu produsele lor.

Prin distanța pe care dezgustul o impune contactului cu alte ființe animalice, omul încearcă să uite originea lui animalică și să depășească ideea propriei morți, acest contact evocând moartea și descompunerea. Miller în *The Anatomy of Disgust* (1997) spunea că: *“rejecția naturii noastre animalice este partea centrală a dezgustului”*. Natura noastră animalică este “salvată” de dezgustul nostru față de tot ce o evocă, precum contactul cu sângele și alte produse corporale, deteriorarea învelisului corpului, mutilarea și alte violări ale corpului, excreția și anumite expresii sexuale, corpul după moarte. Contactul sau vederea produselor excretorii, a sângelui și a ranilor, a accidentelor sau oamenilor mutilați sau cu diformități, a corpurilor după moarte duce la reacția de dezgust visceral. Pastrarea igienei și anumite tabou-uri sau ritualuri ar fi antidotul dezgustului legat de evocarea naturii animale și a degradării corpului după moarte. Haidt și colab. (1997) spun că *“aici se identifică un mecanism care asimilează corpul cu altceva decât cu o masină biologică și în felul acesta se repudiază natura animalică a omului și se evită frica de moarte”*. Astfel dezgustul devine o formă distinctă de rejecție, diferită de rejecția alimentelor bazată pe gust sau pe frica de contaminare. În felul acesta dezgustul a devenit nu numai gardianul gurii dar și *“gardianul templului corpului”*, gardianul împotriva oricăror violări ale demnității corpului. Cultura umană și eroismul sunt încercări de a rejeța sau a reprima această reticență de a accepta natura animalică și deci temporală a omului (Becker, 1973).

Deși forma dezgustului variază de la o cultură la alta, fiecare cultură are cel puțin un cuvânt care să numească dezgustul nuclear provocat de alimente sau obiecte contaminante dar și pentru dezgustul provocat de alți determinanți, fie ei sociali sau morali.

Sensul de dezgustător și repulsiv, care la origine se lega doar alegerea alimentelor și de frica de contaminare prin contactul cu alimente daunătoare, a fost capitalizat în evoluția culturală a omului modern și atașat diferitelor obiecte și activități care au fost internalizate de cultură ca dezgustătoare. Astfel, vocabularul folosit pentru alimentație a început să fie extins și utilizat metaforic pentru a descrie și alte aspecte ale relației omului cu alte lucruri. Cuvinte ca repulsie, dezgust, rejecție, greață se folosesc și în câmpul social atunci când cineva violează o regulă acceptată de toți. Dar nucleul a rămas tot frica de contaminare, pentru că contagiunea poate fi atât materială cât și spirituală. Aici este vorba de *“dezgustul*

social”, de ex. dezgustul de a îmbraca hainele altcuiva sau de a atinge transpiratia altcuiva este bazat de frica de contaminare interpersonală. Dezgustul interpersonal se referă la contactul nedorit cu o persoană străină sau de origine necunoscută, la repulsia față de comportamente care sunt de neînțeles sau de netolerat și la pericolul de contaminare dat de contactul prea apropiat de străini, contaminare care poate fi atât fizică cât și morală.

Dezgustul din câmpul social este provocat și de dorința de a păstra o anumită distanță între indivizi sau grupuri de indivizi și are ca scop tot păstrarea unei anumite purități sau omogenități. Astfel afilițiile morale, spirituale, politice sau de altfel fac ca un individ să păstreze distanță sau să accepte contactul. Dar există și dezgust moral care are ca temă frica de contaminare spirituală, de degradare spirituală. Aici se poate asimila teama de impurificare a corpului cu teama de impurificare a sufletului. Astfel se poate spune că oricine a experimentat dezgustul la vederea lucrurilor imorale, la violarea legilor morale și astfel dezgustul a trecut de la repulsia față de anumite alimente la repulsia față de violările morale, sugerând aceleași înțelesuri și utilizând același vocabular legat de “*dispepsia morală*” pe care o provoacă. De exemplu: “*această situație/acest om mi-a lăsat un gust amar în gură...*” În felul acesta dezgustul a devenit atât gardianul gurii și al templului corpului, dar și “*gărdianul demnității umane*”.

Miller (1997) sugerează că dezgustul moral este emoția pe baza căreia se construiește conceptul de demnitate sau pe baza căreia se condamnă viciile umane precum hipocrizia, cruzimea, trădarea, lășitatea și perfidia. Interesant este că această emoție este generată doar de ce fac alții dar nu și de propria persoană. Pentru unii autori printre care și Royzman și Sabini (2001) legătura dintre dezgust și morală este doar o metaforă. Haidt și colab. (1997) au studiat dacă dezgustul moral realmente există sau se datorează doar unei metafore. Ei au studiat expresia lingvistică a dezgustului socio-moral în mai multe limbi și au constatat că există o constantă cross-culturală în a folosi termenul de dezgust pentru violările socio-morale. Fiecare cultură are anumite prescripții, de la păstrarea curățeniei fizice și morale până la anumite practici între sexe iar încălcarea lor devine dezgustătoare. Acești autori identifică o dimensiune verticală pe gradientul “degradare-elevare” care se leagă de noțiunea de puritate-sanctitate și care la rândul ei se bazează pe emoția de dezgust. Pentru Rozin (1999) ceea ce este interesant la dezgust este cum această emoție translează de la “*afară din gură mea*” la “*afară din sufletul meu*”. Mai mult, Moll și colab. (2005) evaluează că în

timpul reactiei de dezgust socio-moral se activeaza regiunea orbito-frontala si laterala a cortexului ca si in alte emotii, lucru care arata ca dezgustul moral nu este o metafora ci este o reactie tot atat de puternica ca si dezgustul visceral. Haidt si colab. (1997) concluzioneaza ca: *“dezgustul pune o demarcatie intre self si amenintari de tot felul, este o protectie bazala, o emotie incorporata care implica diferite atitudini viscerele sau de alt fel, de la scuipat la spalare, de la comportamentul de evitare la schimbarea topicii intr-o discutie”*. Foarte recent Chapman si colab. (2009) au vrut sa vada daca dezgustul moral, respectiv trisarea la un joc pe bani, imparte aceiasi cale finala de expresivitate ca si dezgustul visceral sau dezgustul ideational (privitul unei fotografii dezgustatoare) si constata ca intr-adevar toate trei variante de dezgust conduc la activarea muschiului central al fetei si la expresia faciala caracteristica dezgustului. Pentru ei aceasta este o evidenta covarsitoare ca dezgustul moral isi are origine in dezgustul oral iar aceasta tranzitie s-a realizat pe parcursul evolutiei in procesul de preadaptare prin care un sistem dezvoltat sa raspunda la o necesitate si este folosit ca raspuns pentru o alta necesitate aparuta ulterior pe scara evolutiei. In completarea acestei cercetari Rozin si Haidt (2009) publica in acelasi numar din revista *Science* un model multietajat al reactiei de dezgust in care stimulii pot genera dezgustul pe trei cai: activarea directa prin gust in cazul dezgustului adevarat, visceral, activarea prin cai cognitive in cazul dezgustului generat de stimul ideatici, precum vederea sau amintirea unor scene dezgustatoare si dezgustul activat sau mediat de cuvinte, in cazul dezgustului moral.

Tybur si colab. (2009) fac o trecere in revista a cercetarilor echipei lui Rozin si Haidt de-a lungul anilor si incearca sa faca o reevaluare a categoriilor de stimuli care activeaza emotia de dezgust. Ei constata ca dezgustul nuclear, visceral, legat de anumite produse alimentare sau animale si dezgustul moral generat de ofense morale se verifica si de propriile lor cercetari. In schimb nu sunt de acord cu formularea ca dezgustul ar *“proteja sufletul”* de evocarea naturii noastre animalice. De aceea ei introduc o alta categorie de dezgust, *“dezgustul sexual”*, considerand ca dezgustul conduce la formarea unui anume comportament sexual ce reprezinta o solutie adaptativa la problema alegerii partenerului in functie de calitati intrinseci si compatibilitati genetice asigurand astfel o reproducere pe termen lung a genelor partenerilor.

Daca emotiile precum frica, tristetea, mania sunt traditional legate de tulburari psihiatrice sau comportamentale ca depresia sau anxietatea, in cazul dezgustului nu s-au facut

prea multe cercetari. Doar Olatunji si Sawchuk (2005) sustine ca dezgustul este asociat cu tulburari precum tulburarea obsesiva compulsiva, fobiile specifice sau tulburarile alimentare. In aceste tulburari exista o senzitivitate crescuta la dezgust fata de anume situatii precum contaminarea cu unele alimente, oameni, animale, etc si trasatura dominanta la toate este aversiunea. Aceste tulburari ar putea fi clasificate ca “tulburari de aversiune” cu toate ca dezgustul nu este nucleul psihopatologic al lor ci doar o parte a complexului stress-diathesis care le genereaza.

Relatia dintre emotii si morala a inceput sa fie studiata cand s-a vazut corespondenta neurobiologica dintre sensibilitatea morala si activarea acelor regiuni cerebrale in care isi au originea si emotiile bazale. Apoi, emotiile au fost sistematizate si clasificate in functie de structura vietii socio-morale. Astfel sunt emotii care evalueaza valorile morale ale individului, precum rusinea, jena sau vina si emotii care reflecta felul in care individul interpreteaza valorile morale ale altora, precum dispretul, mania si dezgustul. Pe acestea din urma Izard (1971, 1993) le numeste “*triada ostilitatii*” si fiecare din ele sunt determinate de o violare specifica a moralei, ele jucand un rol important in organizarea proceselor de gandire si a tendintelor comportamentale. Mai sunt si emotii legate de suferinta altora, precum simpatia si mila, precum si emotii legate de comportamentul moral precum dragostea, frica si admiratia/veneratia. Triada ostilitatii este importanta pentru ca ea se suprapune pe cele trei domenii ale eticii sociale conturate de Shweder si colab. (1997): etica autonomiei, etica comunitatii si etica divinitatii. Rozin si colab. (1999) au realizat o corespondanta intre emotii si aceste trei categorii ale eticii sociale si au aratat ca mania raspunde de etica autonomiei, respectiv de decizia a ceea ce este rau si bine pentru tine in relatie cu drepturi, libertate, echitate, individualism sau justitie. Etica comunitatii se bazeaza pe emotia de dispret, emotie care se activeaza cand o persoana violeaza obligatiile fata de comunitate, ierarhie, loialitate, respectul fata de autoritate, onoarea in interdependenta cu altii. Dezgustul este gardianul eticii divinitatii pentru ca dirijeaza relatia dintre divinitate si violarile puritatii/divinitatii si dirijeaza comportamentul unei persoane in functie de pacat, puritate, degradare si poluare morala.

In disputa dintre originea rationala si emotionala a moralei, Haidt (2001) vine cu un model social intuitionist al judecatii morale, bazat pe ideile lui Hume si spune ca judecata morala este in general rezultatul unui sentiment visceral scurt precum o judecata estetica.

Judecata morala este un raspuns intuitiv rapid si se bazeaza pe evaluarile afective automate asupra oamenilor sau evenimentelor care furnizeaza informatii despre valoarea momentana a obiectelor sau situatiilor. Cand facem judecati evaluative, oamenii se bazeaza pe sentimentele lor ca si cum s-ar intreba de cat de bine sau rau se simt cu lucrul sau situatia respectiva.

Dezgustul joaca un rol important in sustinerea acestui model pentru ca dezgustul este una din cele mai incorporate emotii umane. Mai mult ca oricare alta emotie, dezgustul pare a fi o emotie viscerală pentru ca expresia ei este atat de corporala incat antreneaza tractul gastro-enteric si depaseste variabilitatea trans-culturala obisnuita a expresiei emotionale umane. In acesta linie de gandire, Schnall si colab (2008) fac un experiment care arata ca dezgustul fizic creste severitatea judecatii morale intr-un context “dezgustator” si ca dezgustul influenteaza judecata morala in mai mare masura decat alte emotii contingente situatiei experimentale.

Constatand ca unele grupuri umane sunt bazate pe etica autonomiei iar altele pe etica comunitatii sau a divinitatii, Haidt si Joseph (2004), dupa o trecere in revista a mai multor teorii ale moralei si valorilor, propune un alt model dupa care exista patru feluri de intuitii morale si reactii emotionale, raspandite de-a lungul tuturor culturilor si care stau la baza intuitiilor si sensibilatii morale. Acestea se pot grupa in patru clase fundamentale cum ar fi: dauna/grijia, echitate/reciprocitate, grupare/loialitate si autoritate/respect. Dupa a trecere in revista a considerentelor teoretice si empirice, Haidt si Graham (2007) considera ca, intr-o acceptiune sociala, liberalii se bazeaza pe intuitiile morale precum dauna/grijia si echitate/reciprocitate si le ignora pe celelalte doua, pe cand conservatorii se bazeaza pe toate cele patru categorii de intuitii morale. In acest studiu, indivizii auto-identificati ca si conservatori par a fi mai inclinati sa vada cand “cineva a facut ceva dezgustator” decat indivizii autoidentificati ca liberali la un hcestionar de optiuni politico-sociale. Conservatorii au aparut mai sesnsibili in decizia de a numi ca ceva a fost bine sau rau in timp ce liberalii par mai relaxati cu privire la incalcarile normelor de moralitate.

Motivatia si afiliatia politica a oamenilor a fost mult timp explicata prin teoria motivatiei cognitilor sociale care integreaza teopriile personalitatii, nevoile existentiale si epistemice si rationalizarea ideologica. Astfel, Jost si colab. (2003) fac o meta-analiza a 88 esantioane ce cuprind 22.818 indivizii raspanditi in 12 tari si evidentiaza conservatorismul politic este o consecinta a nevoi epistemice, existentiale si ideologice de reducere a incertitudinii si fricii, ceea ce duce la rezistenta la schimbare, intoleranta la ambiguitate si

instabilitate, evitarea incertitudinii, nevoia de ordine si structura. In contrast, liberalii sunt deschisi la experiente, nu au rigiditate ideologica si tolereaza diversitatea (Greenberg si Jonas, 2003). Dar la toate acestea se adauga si o anume structura emotionala si implicit morala pe care Inbar si Pizarro de la Cornell University, Itaca si Bloom de la Yale University, New Haven (2009) o releva constatand inca odata ca conservatorii sunt mai usor dezgustati decat liberalii atunci cand sunt confruntati cu evaluarea unor comportamente care violeaza idealul de puritate. Autorii au dorit sa vada daca dispozitia de a te simti dezgustat la o varietate de stimuli, inclusiv stimuli non-sociali, este asociata cu afiliatia la conservatorism, conform rapunsului la un chestionar. Ei fac doua studii succesive. La primul studiu, pe un lot de 181 subiecti, dezgustul a fost evaluat pentru opt stimuli si au constatat ca senzitivitatea la dezgust prezice conservatorismul, indiferent de afiliatia religioasa. In studiul al doilea, pe un lot de 91 subiecti, s-a masurat aceasta relatie pentru o varietate mai mare de stimuli specifici (32 itemi grupati in patru domenii de dezgust: interpersonal, practici sexuale neuzuale, cadavre si moarte si dezgustul bazal legat de alimente si excretii). S-a studiat relatia dintre senzitivitatea la dezgust mai ales prin violarii ale puritatii (de ex. violari in domeniul sexual) si afiliatia politica, dar si aici senzitivitatea la dezgust coreleaza mai mult cu subiectii care au afirmat idei conservatoare. Este posibil ca si alte variabile sa lege conservatorismul de senzitivitatea la dezgust, precum corelatie pozitiva cu frica de moarte si negativa cu cautarea senzatiei. Autorii se intreaba cum se leaga conservatorismul de emotia de dezgust, care dintre ele este primordiala? Poate ca exista o relatie cu predispozitia generala emotionala care apare cu mult inainte de afiliatia ideologica, conservatorii fiind foarte sensibili la ideea de puritate.

Pentru un neurobiolog moralitatea este un proces de adaptare continua care serveste genelor noastre sa se perpetueze, si anume sa se perpetueze acele variante care sunt cele mai adaptative. Cu alte cuvinte moralitatea exprima evolutionismul nostru biologic si organizare noastra neuronală sub forma unui construct socio-cultural. Pentru altii, moralitatea este o proprietate a rationalitatii umane in relatie cu divinitatea. Looy (2001) se intreaba care este rolul emotiilor si care este rolul ratiunii in intelegerea dezgustului ca agent al evaluarii si reglarii comportamentului moral si al pastrarii identitatii culturale. Neurologia este pe cale sa determine circuitele implicate in legatura dintre emotii, amigdala si moralitate si propune un model integrativ dupa care dezgustul este o emotie intrupata dar are si o dimensiune culturala

si spirituala si astfel aceasta ne ajuta sa intelegem bazele emotionale, perceptuale, cognitive si procesele neurale implicate in moralitatea umana.

Moralitatea sau sensibilitatea morala este definita ca si capacitatea si motivatia universala a omului de a evalua obiecte, evenimente si comportamente ca fiind bune sau rele, corecte sau incorecte. Pentru Damasio (1994) sensibilitatea morala si codurile morale determinate de ele au ca functie reglarea si motivarea comportamentului uman, facilitand interactiunea interpersonală, coeziunea socială, identitatea culturală si religioasă si indirect supravietuirea.

Dezgustul este busola care il ajuta in acest proces. Spre deosebire de alte alegeri fata de care omul se simte liber sa le respecte sau nu, "legile morale" i se par dincolo de alegerea lui. Omului i se pare "natural" cum lucrurile ar trebuie sa fie, pentru ca sensibilitatea morala se bazeaza pe emotii incorporate. Reactiile emotionale asociate cu violările morale includ vina, rusinea, frica, mania, disprețul si dezgustul (Haidt si colab. 1997) si atunci cand individual este in fata unei dileme morale se activeaza regiuni implicate in experientele emotionale precum cortexul fronto-medial si nucleul cingulat posterior.

Dezgustul este in mod expres legat de divinitate si implica frica de pacat, de desacralizare, dorinta de puritate, el contribuind si la pastrarea identitatii culturale, orice contactul cu un strain, mancarea, hainele si atingerea lui, chiar contactul cu credintele lui sunt privite ca si contaminative. Aceasta viziune propune ideia ca morala are la baza un proces neurobiologic manifestat in adaptările psiho-comportamentale care in final servesc genelor noastre: altruismul, binele si raul, speranta religioasa sunt in ultima instanta iluzii create de genele noastre pentru a avea siguranta ca ele se vor perpetua. Ele sunt emotii intrupate iar morala este incorporata . Aceasta conceptie se delimiteaza de teoriile care sustin ca morala ar fi ori o constructie socio-culturala mediata de relatiile sociale ce contribuie la stabilitatea sociale ori este o proprietate a rationalitatii, eliberata de corporalitate, in relatie sau nu cu o divinitate nonmateriala ce ar determina legile morale. Heather Looy (2004) vine cu o conceptie integratoare care include interdependentă reală, ireductibilă si simultană a aspectelor emotionale, rationale, spirituale si fiziologice si spune: *"In primul rand noi percepem, invatam si reactionam comportamental moral prin corpul nostru care implica sistemul nostru senzorial si motor si bineinteles creierul. Sensibilitatea noastra morala se manifesta in primul rand fiziologic si astfel este posibil ca ea sa aibe la baza componente*

genetic-evolutioniste selectate care permit supravietuirea si selectarea de succes a indivizilor adaptati la mediu. In al doilea rand sensibilitatea morala este probabil sa implice raspunsuri rationale si emotionale ceea ce conduce la judecatile valorice. Intelegerea abilitatilor emotionale si rationale si a interactiunii lor clarifica moralitatea. In al treilea rand noi suntem relationali. Evaluările si comportamentul moral sunt atat invatate cat si exprimate in interactiuni sociale complexe si o capacitate de judecata morala este fara inteles in afara contextului sociocultural. In al patrulea rand noi suntem fiinte cu spiritualitate, credem ca exista ceva transcendent materiei, Dumnezeu si dragostea imbiba existenta cu inteles si scop. Incercarea noastra de a intelege scopul si intelesul existentei si de a trai astfel incat sa le exprimam conduce in final la codul moral”.

O abordare oarecum aparte are Alan Gibbard, filozof apartinand curentului “*neosentimentalist*” (1990, citat de De Sousa, 2008) care spune ca emotiile nu sunt morale prin ele insele si pentru ca sa fie “morale” ele trebuie sa fie acceptate de o alta emotie, adica emotia prima este luata ca obiect de o alta emotie si amandoua contribuie la sentimentul de corect sau de rezonabil.

Unii teoreticieni si-au pus intrebarea daca dezgustul are legatura cu valorile juridice din moment ce aceasta emotie se activeaza in raspuns la violarile morale. Astfel Arneson (2007) afirma ca emotiile precum rusinea, umilinta si dezgustul sunt folosite de societate ca agenti motivanti pentru un comportament dezirabil social. Dupa el, o societate care se doreste justa nu se poate dispensa de aceste instrumente puternice care ajuta ca ceea ce este just sa fie facut. Aceste emotii sunt invocate de multe ori in justitie si se putea spune ca aceste emotii sunt luate uneori ca plauzibile pentru o anume abordare justitiara. In relatia dintre emotii si drept Martha Nussbaum (2004) ofera prilejul unei dezbateri largi a masurii in care emotiile pot figura ca o justificare a unui anume act legal sau daca pot conduce la mitigarea factorilor atunci cand cineva comite un act pe care legea il condamna. Ea spune ca”: *Tema mea generala este ca rusinea si dezgustul sunt diferite de manie si frica, in sensul ca ele pot fi distorsionate si astfel devin incapabile pentru a fi un ghid pentru practica publica din cauza structurii lor interne specifice*”. Dezgustul “*nu ar trebui niciodata sa fie baza pentru judecarea unui act criminal si nu ar trebui nici sa joace un rol in usurarea sau agravarea sanctiunilor in penal, precum se intampla astazi*”. In contrast cu “moralistii legali” care afirmau ca repulsia si dezgustul sunt o buna evidenta atunci se petrece un comportament

interzis de societate, Nussbaum incearca sa spuna ca dezgustul si rusinea nu pot fi luate ca indicatori cand granita dintre legal si ilegal este violata. Mai mult, Nussbaum spune ca rusinea si dezgustul nu ar trebuie puse in serviciul impunerii normelor sociale si atata timp cat oamni sunt diferiti nu se pot face prescriptii asupra modelului de viata de urmat pentru toti.

Violarile templului corpului, forme ale poluarii spirituale sau violari morale trezesc diferite emotii precum mania, dispretul sau dezgustul. Acesta din urma este o emotie paradigmatica a poluarii spirituale (Haidt, 1993). Desi unii cred ca conceptul de puritate si poluare izvorasc din dorinta de igiena care ajuta fiinta umana la supravietuire, astazi mai multi cred ca puritatea se subsumeaza codului divinitatii care tradeaza spiritualitatea umana si aderenta la o credinta particulara despre lume. Totdeauna, peste tot in lume, aceasta credinta este legata de anumite ritualuri de curatenie si puritate si violarea ei conduce la dezgust, iar lipsa de credinta devine dezgustatoare. Desi nu putem afirma ca moralitatea este inascuta, ea devine incorporata datorita experientei si universalitatea acestor legi morale se datoreaza universalitatii experientei umane.

Se pune intrebarea daca dezgustul indeplineste criteriile de a fi o emotie de baza sau nu? Dupa Panksepp (2007), dezgustul face parte din afectele emotionale cerebrale care apar din sisteme cerebrale mai complexe si dictate evolutionist spre deosebire de alte afecte senzoriale strans legate de stimuli neconditionali, exteroceptivi, localizati in majoritate in zona insulara cerebrala. Principalul argument ar fi ca dezgustul, ca afect emotional superior poate fi activat in mod independent de ambianta externa, chiar si la evocarea verbala sau fotografica unor stimuli. La fel, este bine de notat ca leziuni ale sistemului limbic elimina total abilitatea de a identifica dezgustul pe cand celelalte emotii raman intacte (Adolphs si colab. 2003) ceea ce arata ca dezgustul este o emotie mai fragila si mai circumscrisa decat alte emotii care intr-o definitie stransa nu indeplinesc criteriile pentru a se alatura altor tipuri de emotii de baza. Dupa antropologul Panksepp (2007) rolul dezgustului este esential pentru simbolizarea relatiilor sociale umane si dezgustul social este mai mult un proces emotional fata de dezgustul senzorial care este mai mult un raspuns emotional bazal. Pentru ca o emotie sa fie clasificata ca emotie primara ea trebuie sa indeplineasca cele sase criterii postulate de Panksepp (2000): activarea printr-o anume modalitate senzoriala, abilitatea de a determina comportamente specifice, determinarea de schimbari in valoarea hedonica,

modificarea si redirectionarea abilitatilor cognitive, circuit neuronal distinct si stimularea corticala se continua si dupa trecerea evenimentului precipitant. Diferenta dintre emotia primara si afectul senzorial ar fi ca in timp ce emotia primara este un raspuns orientat pe actiune, izvorat in sistemele operationale emotionale distincte situate in regiunile subcorticale limbice, afectul senzorial este o senzatie cu calitati afective bazata mai mult pe perceptie decat pe emotie. Toronchuk si Ellis (2007) arata ca dezgustul este totusi o emotie de baza ce se dezvoltata din raspunsul neplacere/repulsie/aversiune gustativa a stramosilor mamiferelor si care la oameni s-a complexificat in procesul evolutiei implicand regiuni corticale prefrontale ceea ce permite includerea problemelor socio-morale ca determinanti ai dezgustului. Dintr-o perspective evolutionista, dezgustul s-a dezvoltat din interactiunea dintre sistemul imunitar si sistemul nervos central in procesul selectiei variabilelor adaptative. Desi dezgustul indeplineste cele sase criterii ale unei emotii de baza, el este un mecanism complex, slefuit evolutionistic, care orienteaza supravietuirea umana de la un nivel elementar pana la un nivel complex precum in alegerea partenerului sexual, in alegerile morale dupa care un individ se afiliaza la un grup social sau la o idee politica, ajuta la pastrarea identitatii culturale si in final conduce mintea umana in cautarea sacralului si puritatii.

Bibliografie:

Adolphs R, Tranel D, Damasio AR (2003): Dissociable neural systems for recognizing emotions, *Brain and Cognition*, 52: 61-69.

Arneson RJ (2007): Shame, stigma and disgust in the decent society, *The Journal of Ethics*, 11:31-63.

Becker E (1973): *The denial of death*, New York: The Free Press

Cabanac M. (1992): Pleasure: The common currency, *Journal of Theoretical Biology*, 155: 173-200.

Chapman HA, Kin DA, Susskind JM, Anderson AK (2009): In bad taste: evidence for the oral origins of moral dezgust, *Science*, 323:1222-1226

Damasio AR (1994): *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*, New York: Quill

De Sousa R (2008): Really, what else is there? Emotions, value and morality, *Critical Quarterly*, 50: 12-23.

Geertz, C (1973): *Thick description: Toward an interpretative theory of culture*, in C. Geertz: *The Interpretation of Culture*, New York: Basic Books.

Greenberg J, Jonas E (2003): Psychological motives and political orientation – the Left, the Right and the Rigid: Comment on Jost et al. (2003), *Psychological Bulletin*, 129: 376-382.

Haidt J. (2001): The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108: 814-834.

Haidt J. (2003): The moral emotions. In RJ Davidson, KR Scherer and HH Goldsmith (Eds.): *Handbook of Affective Sciences*. Oxford: Oxford University Press.

Haidt J, Koller SH, Dias MG (1993): Affect, culture, and morality, or is it wrong to eat your dog? *Journal of Applied Psychology*, 31: 191-221.

Haidt J, Graham J (2007): When morality opposes justice: Conservatives have moral intuitions than Liberals may not recognize, *Social Justice Research*, 20: 98-116.

Haidt J, Joseph C (2004): Intuitive ethics: How innately prepared intuitions generate culturally variable virtues, *Daedalus*, Fall: 55-66

Haidt J, Rozin R, McCauley C, Imada S (1997): Body, psyche, and culture: the relationship between disgust and morality. *Psychology and Developing Society*, 9: 107-131.

Inbar Y, Pizarro DA, Bloom P (2009): Conservatives are more easily disgusted than liberals, *Cognition and Emotion*, 23: 714-725.

Izard CE (1971): *The face of emotion*. New York: Appleton-Century-Croft.

Izard, C. E. (1993). Organizational and motivational functions of discrete emotions. In M. Lewis, J.M. Haviland (Eds.), *Handbook of Emotions*. New York: The Guilford Press.

Jost JT, Glaser J, Kruglanski AW, Sulloway FJ (2003): Political conservatism as motivated social cognition, *Psychological Bulletin*, 129: 339-375

Kass Leon (1999): *The hungry soul: eating and the perfecting of our nature*, The University of Chicago Press Ltd, London

Looy H (2001): Disgust, morality, and human identity, Metanexus Institute, Bryn Mawr, PA, www.metanexus.net/magazine/tabid/68/id/4978.

Looy H (2004): Embodied and embedded morality: divinity, identity and disgust, *Zygon*, 39: 219-235.

- Miller WI (1997): *The Anatomy of Disgust*, Massachusetts: Harvard University Press.
- Moll J, Oliveira-Souza R, Tovar F et al (2005): The moral affiliations of disgust: A functional MRI study, *Cognitive and Behavioral Neurology*, 18: 68-78.
- Nussbaum MC (2004): *Hiding from Humanity: Disgust, Shame and the Law*, Princeton: Princeton University Press.
- Olatunji BO, Sawchuk CN (2005): Disgust: Characteristic features, social manifestations, and clinical implications, *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24: 932-962.
- Panksepp J (2000): Emotions as natural kinds within the mammalian brain. In M. Lewis and J.M. Haviland-Jones (Eds.): *The Handbook of Emotions* (2nd ed.), New York: Guilford Press.
- Panksepp J (2007): Criteria for basic emotions: Is disgust a primary emotion? *Cognition & Emotion*, 21: 1819-1828.
- Rozin P, Sabin S (2001): Something it takes to be emotion: The interesting case of disgust, *Journal for the Theory of Social Behavior*, 31:29-60
- Rozin P, Fallon A (1987): A perspective on disgust, *Psychological Review*, 94: 23-41
- Rozin P (1999) Food is fundamental, fun, frightening, and far-reaching, *Social Research*, 66: 9-30
- Rozin P, Haidt J and Fincher K (2009); From oral to moral, *Science*, 323:1179-1180.
- Rozin P, Lowery L, Imada S, Haidt J (1999): The CAD triad hypothesis: A mapping between three moral emotions (contempt, anger, disgust) and three moral codes (community, autonomy, divinity), *Journal of Personality and Social Psychology*, 76: 574-586.
- Schnall S, Haidt J, Clore GL, Jordan AH (2008): Disgust as embodied moral judgment, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34:1096-1109.
- Shweder RA, Much NC, Mahapatra M, Park L (1997): The “Big Three” of morality (autonomy, community, divinity) and “The Big Three” explanations of suffering. In A. Brandt and P. Rozin (Eds.): *Morality and Health*, New York: Routledge
- Tybur JM, Lieberman D, Giskevicius V (2009): Microbes, mating and morality: Individual differences in three functional domains of disgust, *Journal of Personality and Social Psychology*, 97:103-122.
- Velez-Garcia AE, Ostrosky-Solis F (2006): From morality to moral emotions, *International Journal of Psychology*, 41: 348-354.